

Pędracki, Michał

Przepisy prawne najstarszych "kodeksów" mezopotamskich ustanawiające kary dla ludzi wolnych

Analecta 6/2(12), 7-41

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEPISY PRAWNE NAJSTARSZYCH „KODEKSÓW” MEZOPOTAMSKICH USTANAWIAJĄCE KARY DLA LUDZI WOLNYCH

„Kodeksy” mezopotamskie powstałe pod koniec III i przed końcem I połowy II tysiąclecia p.n.e. są najstarszymi znanymi zbiorami praw na świecie. Wywarły one duży wpływ na całe późniejsze prawodawstwo Babilonii, Asyrii i krajów ościennych, a najprawdopodobniej także, na niektóre fragmenty Prawa Mojżeszowego¹. Nie były one kodeksami w dzisiejszym znaczeniu tego słowa. Miały charakter wyłącznie kazuistyczny, brakowało w nich zasad ogólnych oraz systematycznych ujęć poszczególnych działów prawa. Były jedynie zbiorami najważniejszych precedensów sądowych². Poszczególne przepisy były bardzo precyzyjne, odnoszące się do konkretnych spraw, nie dopuszczały żadnej wykładni czy interpretacji, same będąc wykładnią niepisanego prawa zwyczajowego. Nazwa „kodeksy” używana jest więc w odniesieniu do tych najstarszych zabytków prawodawstwa w sposób wyłącznie umowny. Również termin „zbiory praw” nie jest całkowicie adekwatny, ponieważ poszczególnym przepisom brak charakterystycznego dla norm prawnych elementu uniwersalności. Najbardziej oddającym rzeczywistość byłby termin „zbiory orzeczeń sądowych”. W ten sposób postrzegali „kodeksy” mezopotamskie sami ich twórcy o czym świadczy chociażby pierwsze zdanie Epilogu „kodeksu” Hammurabiego:

Oto wyroki sprawiedliwości, które Hammurabi król potężny trwale ustanowił i krajowi słuszne obyczaje oraz dobre przewodnictwo pozwolił uzyskać.³

W chwili obecnej znamy cztery „kodeksy” powstałe w interesującym nas okresie: „kodeks” Ur-Nammu, „kodeks” Lipit-Isztara, „kodeks” z Esznunni i „kodeks” Hammurabiego. Pierwsze dwa „kodeksy” spisane zostały w języku sumeryjskim, dwa pozostałe w akadyjskim. Oprócz nich na terenie Mezopotamii zachowały się także trzy teksty szkolne zawierające przepisy z nieznanymi zbiorów prawnych. Jeden z nich jest bilingwiczny, pozostałe spisano po sumeryjsku. Zachowane „kodeksy” są cennym źródłem wiadomości o stosunkach społecznych,

politycznych i gospodarczych w Mezopotamii końca III i pierwszej połowy II tysiąclecia p.n.e. Są także dowodem istnienia długotrwałej tradycji prawnej mającej z pewnością korzenie w czasach znacznie poprzedzających najstarszy z nich.

Wszystkie „kodeksy” miały najprawdopodobniej budowę trzyczęściową, analogiczną jak „kodeks” Hammurabiego. Składały się zapewne z prologu, części normatywnej oraz epilogu, który zachował się jedynie w „kodeksie” Hammurabiego i „kodeksie” Lipit-Isztara. Ułożenie przepisów w części normatywnej jest dość chaotyczne, choć widać w nim już, pierwsze próby systematyzacji. Pełna systematyzacja była w tym czasie jeszcze niemożliwa z powodu nieumiejętności rozróżnienia poszczególnych działów prawa. Dlatego też, nie można podzielić części normatywnej żadnego z „kodeksów” wg dzisiaj stosowanych reguł. Brakuje tam wielu niezbędnych z naszego punktu widzenia elementów, np.: prawnych regulacji struktur społecznych, zasad funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, a także prawa karnego w ścisłym znaczeniu tego słowa. Przepisy można podzielić na kilka do kilkunastu, w zależności od „kodeksu”, grup tematycznych. Jedną z takich grup jest grupa przepisów ustanawiających kary za różnego rodzaju przestępstwa. Tę grupę można w sposób bardzo umowny nazwać „prawem karnym”. Ponieważ w wielu przypadkach trudno jest odróżnić karę grzywny od odszkodowania, dobrym rozwiązaniem wydaje się być, przyjęcie zasady, że karą jest każdorazowe zobowiązanie sprawcy, przez stosowny paragraf, do wypłacenia na rzecz poszkodowanego pieniężnej rekompensaty, której wartość przekracza wartość dobra utraconego przez poszkodowanego lub która ma wynagrodzić straty niewymierne np.: uszkodzenia ciała. Analiza kar ustanowionych w najwcześniejszych „kodeksach” mezopotamskich pozwala określić jakie czyny postzegane były wówczas jako złe czy wręcz zbrodnicze. Ponieważ oceny tych czynów nie różnią się diametralnie od ocen dokonanych przez inne społeczności, niejednokrotnie oddzielone wielką odległością czasową i przestrzenną, analiza ta może być podstawą do rozważań znacznie bardziej ogólnych.

Spółczesność starożytnego Międzyrzecza składała się z dwóch, a od okresu co najmniej, starobabilońskiego, z trzech grup: obywateli (sumer.: l u₂, akad.: *awilum*), niewolników (sumer.: masc. – i r₃, fem. – g e m e₂; akad.: masc. – *wardum*; fem.: *amtum*) i ludzi ekonomicznie zależnych od króla (sumer.: g u r u š[?]; akad.: *muškenum*.) Najbardziej niejasny jest status grupy ostatniej. Nie ulega wątpliwości, że stanowiła ona jedną z głównych części składowych społeczeństwa starobabilońskiego. Czy miała jakiś odpowiednik w okresach wcześniejszych jest kwestią sporną. Być może, przynajmniej częściowo, odpowiadała jej w czasach III dynastii z Ur grupa której przedstawiciele określano mianem g u r u š⁴.

Wydaje się, że muškenowie byli bardzo silnie zróżnicowani pod względem majątkowym i społecznym. W skład tej grupy wchodziłi wszyscy ludzie pełniący bardzo szeroko pojmowaną „służbę” u króla, dysponujący z tej racji otrzymanymi od niego przydziałami ziemi, której nie mogli sprzedać. Muškenami byli więc zarówno najwyżsi urzędnicy państwowi i dowódcy wojskowi jak i ubodzy, upośle-

dzeni ekonomicznie dzierżawcy królewscy zobowiązani przez władzę jedynie do uiszczania okresowych opłat w naturze na jego rzecz.

Dużym wewnętrznym zróżnicowaniem odznaczała się też grupa awilów posiadających własne działki ziemskie (posiadanie własnej ziemi przez ludzi wolnych jest charakterystyczne dla okresu starobabilońskiego. Na temat własności ziemskiej w okresach wcześniejszych mamy mniej informacji. Na pewno sytuacja przedstawiała się wtedy inaczej⁵. Sumeryjskie słowo wyrażane znakiem I u₂ odpowiada tylko w przybliżeniu akadyjskiemu terminowi *awilum*).

Na podstawie faktu nieistnienia żadnych znanych regulacji prawnych zakazujących muškenom nabywania i posiadania ziemi obok dzierżawionych przez nich działek królewskich albo zabraniających awilom mającym już działki prywatne pełnienia „służby”, a także faktu rozróżnienia ogółu muškenów lub poszczególnych ich grup od awilów tylko w nielicznych dość specyficznych paragrafach „kodeksu” Hammurabiego, M. Stępień wyciągnął wniosek o wzajemnej przenikalności obu tych grup⁶. Te części „kodeksu” Hammurabiego, które zawierają przepisy bardzo wyraźnie dyskryminujące muškenów względem awilów dotyczą wg niego najprawdopodobniej tylko tych najbiedniejszych dzierżawców ziemi królewskiej, których nie stać było na posiadanie własnej działki. Do wszystkich pozostałych muškenów musiały stosować się te same przepisy co do awilów, którymi „jeśli powyższe rozumowanie jest słuszne, byłoby także.

Ostatnią grupą wchodzącą w skład społeczeństwa starożytnej Mezopotamii byli niewolnicy. Była to w interesującym nas okresie grupa stosunkowo nieliczna. Podstawową siłą roboczą w rolnictwie była wówczas ludność wolna lub zależna. Sytuacja niewolników mezopotamskich była korzystniejsza od sytuacji niewolników greckich i rzymskich⁷. Mieli oni osobość prawną i mogli posiadać prywatny majątek, co mogło być podstawą do uzyskania wolności, gdyż bardzo często stan, w jakim się znaleźli był konsekwencją niewyplącalności.

Wydaje się, że spośród wszystkich wyżej wymienionych grup najliczniejszą stanowili ludzie wolni, do których zaliczała się prawdopodobnie także duża część muškenów, dysponujących pełnią praw. Są oni podmiotami większości przepisów. Dlatego też, celowym będzie, zajęcie się tą częścią „prawa karnego”, która ich dotyczy.

Najstarszym z zachowanych „kodeksów” jest **zbiór praw Ur-Nammu** pierwszego władcy III dynastii z Ur władającej przez pierwsze trzy ćwierci XXI stulecia p.n.e. (aż do 2 roku panowania jej ostatniego przedstawiciela – Ibbi-Suena, t.j do roku 2027 p.n.e., kiedy to secesja Eszunnny rozpoczyna proces ostatecznego upadku państwa, zakończony zdobyciem Ur przez Elamitów w 2005 r. p. n. e.) całym terytorium Sumero-Akadu oraz rozległymi terenami ościennymi. Panowanie Ur-Nammu sytuuje się w przybliżeniu w latach: 2112–2095 p.n.e.⁸ Czasy III dynastii z Ur są okresem tzw. renesansu sumeryjskiego, okresem powrotu do tradycji sumeryjskich w kulturze, sztuce, tytulaturze królewskiej, stylu i języku napisów po trwających łącznie przeszło 200 lat okresach dominacji

Akadów i Gutejów. Mimo, że oficjalnym językiem państwa III dynastii był sumeryjski, to wydaje się niewątpliwe, że bardzo duży procent jego ludności stanowili Semici. Według niektórych uczonych element semicki był bardzo silny już w okresie wczesnodynastycznym⁹. Fakt ten może mieć istotne znaczenie dla wszystkich ewentualnych dywagacji na temat różnic w sumeryjskich i semickich rozstrzygnięciach prawnych.

Pierwsze dwa fragmenty „kodeksu” Ur-Nammu odnalezione zostały na początku naszego wieku w Nippur przez ekspedycję Uniwersytetu Pensylwańskiego. Przez długi czas nie zdawano sobie sprawy z wagi odkrycia. Oba fragmenty zdeponowano w Muzeum w Stambule i specjalnie się nimi nie zajmowano. Dopiero w latach 1951–1952 S. N. Kramer rozpoznał w obu fragmentach połączonych wcześniej przez F. R. Krausa i skatalogowanych jako jedna tabliczka pod numerem Ni 3139, pochodzącą z ok. 1700 r. p.n.e. kopię początkowej części znacznie starszego zbioru praw którego autorstwo przypisał początkowo Ur-Nammu¹⁰. Później zaczął skłaniać się do uznania za jego autora syna Ur-Nammu, Szulgiego¹¹. Kwestii autorstwa kodeksu nie udało się do tej pory jednoznacznie rozwiązać, jednak tradycyjna nazwa: „kodeks” Ur-Nammu pozostała. Pierwszej publikacji tabliczki Ni 3139 dokonał Kramer w 1952 r.¹². Kolejne dwa fragmenty „kodeksu” odkopane zostały w Ur przez L. Woolley’a między rokiem 1923 a 1934 i zdeponowane w Muzeum Brytyjskim pod numerami katalogowymi: U 7739 i U 7740. Po raz pierwszy opublikowali je: O.R. Gurney i S.N. Kramer w 1965 r.¹³ Ostatnim znanym nam fragmentem „kodeksu” jest pochodząca z Sippar, a odnaleziona w 1979 r. w zbiorach Muzeum w Stambule przez J. van Dijkstra, tabliczka sygnowana jako Si 277, opublikowana po raz pierwszy przez F. Yildiz¹⁴. Na podstawie wszystkich zachowanych fragmentów udało się odczytać Prolog oraz 33 przepisy, przy czym stopień ich czytelności jest niejednakowy. Numeracja przepisów w poszczególnych publikacjach jest różna. Kary wobec wolnych obywateli przewidziane są w 17 przepisach. Na tabliczce Ni 3191 są to artykuły: 10, 16–18¹⁵; na tabliczkach U 7739 i U 7740 będącymi faktycznie fragmentami jednej większej tabliczki, artykuły: 2, 10, 21–24, 34, 35¹⁶; na tabliczce Si 277 artykuły: 1, 3, 6, 8¹⁷.

Przepis 10 tabliczki Ni 3191 dotyczy przypadku fałszywego oskarżenia o czary:

Jeżeli obywatel oskarżył obywatela o czary i ten został przyprawiony przed boga rzeki, a bóg rzeki oznajmia, że jest niewinny¹⁸, ten który go przyprowadził ...¹⁹

Niestety nie zachował się fragment mówiący o karze należnej oszczercy.

Przepisy 16–18 tej samej tabliczki ustalają wysokości grzywien za różne uszkodzenia ciała:

§ 16

Jeśli [obywatel obywatelowi] [podczas] bójki [rękę ?] albo nogę złamał, 10 szekli srebra zapłaci.

§ 17

Jeśli obywatel obywatela bronią uderzył (i) kość mu złamał, 1 minę srebra zapłaci.

§ 18

Jeśli obywatel obywatelowi ostrym narzędziem (?) nos obciął, 2/3 miny srebra zapłaci.

Kary grzywien występują także w paragrafach: 2 i 10, pochodzących z fragmentów: U 7739 i U 7740 niezachowanej tabliczki.

Artykuł 2 dotyczy przypadku dokonania gwałtu na cudzej niewolnicy, będącej uprzednio dziewczicą:

Jeśli obywatel niewolnicę innego obywatela, która była dziewczicą, siłą dziewictwa pozbawił, człowiek ten 5 szekli srebra zapłaci.²⁰

Artykuł 10 wymierza karę za pomówienie wolnej, zamężnej kobiety o cudzołóstwo:

Jeżeli obywatel kobietę zamężną²¹ o leżenie na łonie²² oskarżył, (a) rzeka oczyściła ją²³, człowiek, który ją oskarżył 1/3 miny srebra zapłaci.

Paragrafy 22–24 mówią o grzywnach grożących za różne uszkodzenia ciała. Niestety stopień ich zachowania nie pozwala na zadowalający odczyt. Są one prawdopodobnie odpowiednikami paragrafów 16–18 z tabliczki Ni 3191 oraz niezachowanego paragrafu 19 z tej samej tabliczki. Artykuły 34 i 35 dotyczą przypadku składania fałszywych zeznań przez świadka oraz odmowy złożenia przez niego przysięgi potwierdzającej zeznanie:

§ 34

Jeśli obywatel wystąpił jako świadek (i) krzywoprzysiężcą się okazał, 15 szekli srebra zapłaci.

§ 35

Jeśli obywatel jako świadek wystąpił (lecz) od przysięgi się uchylił, tyle o ile chodzi w procesie zapłaci.

Na tabliczce Si 277 oprócz przestępstw objętych karą grzywny (artykuły: 3, 8) zapisano także przestępstwa objęte karą śmierci (artykuły: 1, 2, 6). Artykuł 8 jest identyczny z artykułem 2 z tabliczki U 7739. Artykuł 3 jest bardzo niejasny:

Jeśli obywatel niesłusznie pozbawił jakąś osobę wolności i tamten człowiek musiał siedzieć w więzieniu, 15 szekli srebra zapłaci.²⁴

Być może chodzi tu o przypadek nadużycia władzy przez urzędnika²⁵.

Artykuły: 1,2,6 ustanawiają karę śmierci za morderstwo, rozbój i gwałt na wolnej, zamężnej kobiecie:

§ 1

Jeśli obywatel popełnił morderstwo, obywatel ten będzie zabity.

§ 2

Jeśli obywatel dokonał rozboju, będzie zabity.

§ 6

Jeżeli obywatel kobietę zamężną²⁶ której małżeństwo nie zostało jeszcze skonsumowane, używając przemocy, pozbawił dziewictwa, mężczyznę tego zabija.

W żadnym znanym nam punkcie „kodeksu” Ur-Nammu nie zastosowano zasady talionu. Nie zastosowano jej także w młodszym o około 200 lat „kodeksie” **Lipit-Isztara** władcy I dynastii z Isin, która w pierwszej połowie XX wieku p.n.e. kontrolowała większość terytoriów Sumero-Akadu. Panowanie Lipit-Isztara datuje się w przybliżeniu na lata 1934–1924 p.n.e.²⁷. Kodeks Lipit-Isztara napisany został w języku sumeryjskim, jednak w kilkadziesiąt lat po upadku państwa III dynastii z Ur, w zupełnie innej epoce niż „kodeks” Ur-Nammu. Panowanie Lipit-Isztara i całej jego dynastii przypada na tzw. okres Isin-Larsa, okres w którym na gruzach imperium nowosumeryjskiego powstaje cały szereg walczących o hegemonię królestw założonych przez Amorytów, nowych semickich przybyszów, których migracje na teren Mezopotamii rozpoczęły się u schyłku III tysiąclecia p.n.e. i były głównym powodem upadku państwa III dynastii z Ur. Od dwóch najsilniejszych w tym czasie królestw bierze początek nazwa całego okresu.

Panowanie Lipit-Isztara przypada na schyłkowy okres potęgi Isin. Wkrótce państwo to będzie musiało ustąpić roli hegemonu Larsie. I dynastia z Isin, założona została przez Iszbi-Erre, nielojalnego namiestnika tego miasta, który w 12 roku panowania ostatniego władcy III dynastii, Ibbi-Suena, wypowiedział mu posłuszeństwo. Przechwyciwszy wcześniej środki na zakup zboża dla stolicy doprowadził do klęski głodu w samym Ur i ogłosił się królem, walnie przyczyniając się do ostatecznego upadku państwa nowosumeryjskiego. Założona przez niego dynastia stara się umotywić swoje prawa do władzy nad Sumero-Akadem ogłaszając się kontynuatorką i spadkobierczynią dziedzictwa królów z Ur. Znajduje to odzwierciedlenie m.in. w używaniu języka sumeryjskiego w oficjalnych dokumentach, mimo, że jest on już językiem martwym.

Biorąc pod uwagę realia historyczne lepiej chyba określać „kodeks” Lipit-Isztara jako napisany po sumeryjsku niż jako sumeryjski.

Pierwsze fragmenty „kodeksu” zostały odkryte w Nippur, w latach 1889–1900, przez ekspedycję archeologiczną Uniwersytetu Pensylwańskiego i skatalogowane w Muzeum Uniwersyteckim w Filadelfii jako: CBM 136327+13647, CBM 8284 i CBM 8326. Tabliczki te zostały opublikowane po raz pierwszy przez H. Lutza²⁸. Pierwsza część jego publikacji ukazała się w r. 1909, druga w 1919. Następnie fragmenty te były tłumaczone i komentowane przez A. Ungnada²⁹, P. Koschakera³⁰, U. Scheila³¹, S. Langdona³², G. Furlaniego³³. W czasie II wojny światowej F.R. Steele i S.N. Kramer odnaleźli w zbiorach Muzeum Uniwersyteckiego, kolejne fragmenty „kodeksu” oraz fragmenty z przepisami opublikowanymi już przez Lutza. Były to tabliczki sygnowane jako UM 29-16-55, UM 29-16-249, UM 29-16-218, UM 29-16-230. Steele udowodnił również, że znajdująca się w Luwrze tabliczka TCL XL 34-A05473 jest fragmentem „kodeksu” Lipit-Isztara³⁴. Kilka drobnych fragmentów „kodeksu” odkrytych zostało kilkanaście lat później przez Civila³⁵, a jeden przez Kramera³⁶. Były to tabliczki: N 1791, CBS 2158, N 3320, Ni 3058.

Oprócz tych wszystkich wyżej wymienionych fragmentów znane są jeszcze trzy teksty zawierające przepisy prawne być może także pochodzące z kodeksu „Lipit-Isztara”. Pierwszy z nich został opublikowany w 1926 r. przez A. Boissiera³⁷. Zawiera on zredagowany w języku akadyjskim przepis, który w nagłówku wymienia Lipit-Isztara jako swego autora. Fragment ten jest najprawdopodobniej wykonaną jeszcze w starożytności mistyfikacją³⁸. Drugi tekst opublikowany przez J. Nougayrola³⁹ pochodzi z Kisz i zawiera trzy lub cztery przepisy. Niestety nie możemy powiedzieć na jego temat nic pewnego. Trzeci oznaczony jako UM 55-21-71 i opublikowany przez M. Civila⁴⁰ pochodzi z Nippur. Istnieje duże prawdopodobieństwo że jest on częścią „kodeksu” Lipit-Isztara. Na podstawie wszystkich znanych fragmentów wraz z tabliczką UM 55-21-71 udało się odczytać 44 artykuły, z których kary dla ludzi wolnych ustanawia 7 artykułów. Są to artykuły: 9, 10, 17, 33⁴¹; oraz artykuły zawarte na tabliczce UM 55-21-71 w wierszach: 2–6, 7–8, 9–13.

Artykuł 9 ustanawia karę grzywny dla człowieka przyłapanego na kradzieży:

Jeżeli obywatel do sadu czyjegoś wszedł i został tam schwytyany na kradzieży, 10 szekli srebra zapłaci.⁴²

Artykuł 10 podnosi wysokość grzywny do wysokości 1/2 miny w przypadku ścięcia drzewa w cudzym sadzie:

Jeśli obywatel w sadzie czymś drzewo ściął, 1/2 miny srebra zapłaci.

Artykuł 33 zajmuje się przypadkiem pomówienia wolnej, niezamężnej kobiety o nierząd:

Jeśli obywatel mówi, że córka innego obywatela, która jest jeszcze niezamężna miała stosunek płciowy, gdy zostanie stwierdzone, że nie miała stosunku płciowego, zapłaci 10 szekli srebra

Przepisy z tabliczki UM 55-21-76 ustanawiają kary za uderzenie kobiety ciężarnej:

wiersze 2–6:

Jeśli ktoś uderzył córkę obywatela i sprawił, że poroniła swój płód,
1/2 miny srebra zapłaci.

wiersze 7–8:

Jeśli ona umrze, mężczyzna ten będzie zabity.

wiersze 9–13:

Jeśli ktoś uderzył niewolnicę obywatela i sprawił, że poroniła swój
płód, 5 szekli srebra zapłaci.

Oprócz „kodeksu” Lipit-Iszara i „kodeksu” Ur-Nammu znamy jeszcze trzy teksty szkolne zapisane w języku sumeryjskim z **fragmentami nie znanych nam zbiorów prawnych**, które powstały najprawdopodobniej w okresie Isin-Larsa (XX–XVII w p.n.e.).

Pierwszy z tych tekstów pochodzi z Uruk. Po raz pierwszy opublikowany został w 1915 r. przez A.T. Clay'a⁴³. W chwili obecnej znajduje się on w zbiorach Uniwersytetu w Yale pod numerem katalogowym YBT I nr 28. Zawiera dziewięć przepisów prawnych, z których cztery ustanawiają kary dla ludzi wolnych. Są to artykuły: 1, 2, 4, 5.

Artykuł 5 jest bardzo podobny do artykułu z wierszy 2–6 z tabliczki UM 55-27-76, jednak w przeciwieństwie do niego opisuje przypadek nieumyślnego uderzenia kobiety ciężarnej:

Jeżeli ktoś potrafił córkę wolnego człowieka i ona straciła swój płód,
10 szekli srebra zapłaci.⁴⁴

Artykuł 2 opisuje identyczne przestępstwo jak artykuł z wierszy 2–6 tabliczki UM 55-21-71, różni się jednak od niego wysokością grzywny przewidzianej jako kara dla przestępcy:

Jeśli ktoś uderzył córkę wolnego obywatela i ona straciła swój płód,
1/3 miny srebra zapłaci.

Paragraf 4 dotyczy zaprzeczenia stosunku „synostwa” przez adoptowanego syna, a 5 przez jego rodziców.

§ 4

Jeśli (ktoś) swemu ojcu i swojej matce powiedział: „Nie jesteś moim ojcem, nie jesteś moją matką”, dom, pole, ogród, niewolników i inne mienie utraci i tego syna za pełną cenę się sprzeda. Jego ojciec i jego matka powiedzą mu: „Nie jesteś naszym synem” z pobliza domu odejdzie.

§ 5

Jeśli jego ojciec i jego matka (powiedzieli): „Nie jesteś naszym synem”, opuści ojciec dom w mieście

Drugi tekst pochodzi z serii bilingwicznych tekstów nazwanej „**ana ittišu**”⁴⁵. Był to zbiór przeznaczony dla uczniów szkoły pisarskiej w Nippur. Duża część tych tekstów znana jest z nowoasyryjskich odpisów z Aszsur i Niniwy. Teksty serii obok innego materiału zawierają również 22 przepisy prawne, z których tylko cztery dotyczące prawa rodzinnego ustanawiają kary. Są to pierwsze cztery przepisy siódmej tabliczki serii dotyczące zaprzeczenia stosunku synostwa przez i względem adoptowanego syna:

§ 1

Jeżeli syn do ojca swego powiedział: „Nie jesteś ojcem moim”, (ten) ogoli go; piętno niewolnika nałoży na niego (i) za srebro sprzeda go.⁴⁶

§ 2

Jeżeli syn do matki swojej powiedział: „Nie jesteś matką moją”, pół głowy ogolą mu dookoła miasta oprowadzą go i z domu wyrzucą go

§ 3

Jeżeli ojciec do syna swego powiedział: „Nie jesteś synem moim”, (ojciec ten) dom i mur straci

§ 4

Jeśli matka do syna swego powiedziała: „Synem moim nie jesteś”, (matka ta) dom i sprzęty straci.

Ostatni tekst z fragmentami nieznanych zbiorów prawnych składa się z trzech tabliczek (AN 5119; 3 NT 903,139; N 963) opublikowanych w 1965 r. przez M. Civila.⁴⁷ Tekst ten zawiera wyłącznie przepisy dotyczące odszkodowań za okaleczenia wynajętych wołów.

Pierwszym w kolejności chronologicznej „kodeksem”, napisanym wyłącznie po akadyjsku jest „**kodeks**” z **Esznunny**. Pierwszy jego fragment odkryto w 1945 r. w czasie prac wykopaliskowych w Eszunnunie prowadzonych przez Departament Zabytków Starożytnych rządu Iraku. Tabliczka ta sygnowana jako IM 51059 przechowywana jest w Muzeum Bagdadzkim. Kolejny fragment odkopano w 1947 r. podczas dalszych prac w Eszunnunie i również dołączono do zbiorów Muzeum Bagdadzkiego pod numerem katalogowym IM 52614. Ówczesny kierownik wykopalisk w Eszunnunie S.Taha Baqir rozpoznał w nim jakiś zbiór przepisów prawnych. W 1948 r. A.Goetze ustalił, że tabliczki IM 51059 i IM 52614 są kopiami tego samego tekstu, który w tym też samym roku opublikował⁴⁸. Nowy fragment „kodeksu” odnaleziony podczas prac wykopaliskowych w Haddad, został opublikowany przez F.N.H. Al Rawiego w 1982 r.⁴⁹ Tabliczka ta sygnowana jako Haddad 116 zawiera cztery przepisy znane z tabliczek IM 51059 i IM

52614 jako 44, 45, 46 i 47 (wg. numeracji Goetzego), przy czym z przepisu 44 zachowała się jedynie część końcowa, oraz nieznanany wcześniej przepis, który oznaczono jako 47a. „Kodeks” z Eszunnuny podobnie jak „kodeks” Lipit-Isztara powstał w okresie Isin-Larsa. Dokładna datacja powstania „kodeksu” jest w chwili obecnej niemożliwa, ponieważ nie możemy wskazać jego autora.

A. Goetze wysunął hipotezę, że twórcą „kodeksu” był Bilalama⁵⁰, władca panujący w Eszunnunie w latach 1916–1909 p.n.e.⁵¹. Znaczyłoby to, że „kodeks” z Eszunnuny jest zaledwie kilkanaście lat młodszy od kodeksu” Lipit-Isztara. Jednak już w 1949 r. hipotezę Goetzego zaczęto poważnie kwestionować⁵². Obecnie nic pewnego na ten temat powiedzieć się nie da. Znana nam część „kodeksu” obejmuje 61 paragrafów, w tym kary dla wolnych ludzi przewidziano w 18. Są to artykuły: 12, 13, 24, 26, 30, 31, 42–47a, 54–58. Artykuły: 12 i 13 ustanawiają kary za kradzież lub zamiar kradzieży na polu lub w domu muškena:

§ 12

Obywatel, który na polu muškena wśród plonów w pełni dnia został złapany 10 szekli srebra zapłaci, ten, który w nocy wśród plonów został schwytyany, umrze, nie będzie żył.⁵³

§ 13

Obywatel, który w domu muškena, w domu w pełni dnia został schwytyany, 10 szekli srebra zapłaci, ten, który w nocy w domu został złapany, umrze, nie będzie żył.

Artykuł 23 mówi o przypadku bezprawnego przetrzymywania niewolnicy innego obywatela jako zakładniczki i doprowadzeniu jej do śmierci:

Jeśli obywatel (który) nie ma wierzycelności u (innego) obywatela a mimo to zatrzymuje (jako zakładnika) niewolnicę (tego) obywatela, przetrzymuje ją w swym domu i powoduje jej śmierć, da jako odszkodowanie panu niewolnicy dwie niewolnice

Artykuł 24 natomiast zajmuje się podobną sytuacją, z tym że w charakterze zakładnika występuje żona lub dziecko muškena:

Jeśli nie ma u niego wierzycelności, a mimo to żonę muškena, dziecko muškena przetrzymuje w swym domu, powoduje ich śmierć, jest to sprawa gardłowa, przetrzymujący, który wziął zakładnika umrze.

Artykuł 26 ustanawia karę za zgwałcenie cudzej narzeczonej:

Jeśli obywatel dla córki innego obywatela dar ślubny przyniósł, a inny nie pytając jej ojca i matki, siłą uprowadził ją, jest to sprawa gardłowa, (przestępca) umrze.

Artykuł 30 karze obywatela, który znienawidził, opuścił swoje miasto i swego władcę rozwiązaniem jego małżeństwa:

Jeżeli obywatel miasto swoje (i) pana swego znienawidził (i) uciekł, (a) żonę jego inny wziął, to kiedy powróci, żony swej nie będzie mógł się domagać.

Artykuł 31 ustanawia grzywnę za pozbawienie dziewictwa cudzej niewolnicy:

Jeśli obywatel niewolnicę (innego) obywatela pozbawia dziewictwa, 1/3 miny srebra zapłaci, a niewolnica pozostanie własnością swego pana.

Artykuły 42–47 ustalają wysokości grzywien za różnego rodzaju uszkodzenia ciała:

§ 42

Jeżeli obywatel nos innego obywatela odgryzł, 1 minę srebra zapłaci, za oko 1 minę, za zęba 1/2 miny, za ucho 1/2 miny, za uderzenie w policzek 10 szekli srebra zapłaci.

§ 43

Jeśli obywatel palec obywatela odciął, 2/3 miny srebra zapłaci.

§ 44

Jeżeli obywatel obywatela podczas kłótni (?) na ziemię rzucił, rękę (?) jego złamał, 1/2 miny srebra zapłaci.

§ 45

Jeżeli nogę jego złamał, 1/2 miny srebra zapłaci.

§ 46

Jeśli obywatel, obywatela uderzył, żebro (?) jego złamał, 2/3 miny srebra zapłaci

§ 47

Jeżeli obywatel przypadkiem obywatela zranił (?), 10 szekli srebra zapłaci.

Artykuł 47a dotyczy nieumyślnego zabójstwa:

Jeśli obywatel podczas kłótni spowodował śmierć syna obywatela⁵⁴, 2/3 miny srebra zapłaci.

Artykuły 54–57 ustanawiają kary grzywny dla właścicieli zwierząt, które spowodowały czyjąś śmierć:

§ 54

Jeśli wół, jest bodliwy i władze okręgu jego właściciela oficjalnie o tym powiadomiły (a on) swego wołu nie poskramił, ten obywatela rogiem uderzył (i) spowodował jego śmierć, właściciel wołu 2/3 miny srebra zapłaci.

§ 55

Jeśli niewolnika rogiem uderzył spowodował jego śmierć, (właściciel wołu) 15 szekli srebra zapłaci.

§ 56

Jeżeli pies jest zły i władze okręgu jego właściciela oficjalnie o tym powiadomiły (lecz) on psa swego nie upilnował (zaś pies) obywatela ugryzł i spowodował jego śmierć, właściciel psa 2/3 miny srebra zapłaci.

§ 57

Jeśli niewolnika ugryzł, spowodował jego śmierć, (właściciel psa) 15 szekli srebra zapłaci.

Artykuł 58 mówi o niedbalstwie właściciela muru:

Jeśli mur grozi zawaleniem (i) władze okręgu właściciela muru oficjalnie o tym powiadomiły (lecz ten) muru swego nie wzmocnił (zaś) mur zawalił się i spowodował śmierć syna obywatela, jest to sprawa gardłowa, stanie się według rozporządzenia królewskiego

„Kodeks” esznuński, mimo że napisany po akadyjsku, kontynuuje jednak charakterystyczną dla sumerojęzycznych zbiorów prawnych zasadę rekompensat pieniężnych, nie wprowadza jeszcze zasady talionu, typowej dla następnego w kolejności chronologicznej napisanego po akadyjsku „kodeksu”, „kodeksu” **Hammurabiego** (Hammurabi panował w przybliżeniu w latach: 1792–1750 p.n.e.⁵⁵). „Kodeks” zapisany został na steli z czarnego diorytu odnalezionej na przełomie 1901 i 1902 r. przez G. Jécquiera członka archeologicznej ekspedycji J. de Morgana w Suzie. Stela została wywieziona do Suzy najprawdopodobniej przez króla Elamu Szutruk-Nahunte II ok. 1157 r. p.n.e. jako łup wojenny. Oprócz steli z Suzy znamy jeszcze około 50 tabliczek pochodzących z Asyrii i Babilonii z odpisami różnych fragmentów „kodeksu”. Po raz pierwszy „Kodeks” został opublikowany w 1902 r. przez J. V. Scheila⁵⁶. Od tego czasu był on wielokrotnie publikowany⁵⁷. „Kodeks” zawiera 282 paragrafy⁵⁸, z czego 69 przewiduje kary dla ludzi wolnych. Są to paragrafy: 1–16, 19, 21, 22, 25, 59, 112, 114, 116, 120, 124, 126, 127, 129, 130, 136, 154–158, 192, 193, 195–198, 200–203, 206–214, 218, 227, 229–231, 241, 251–256, 259, 260.

Artykuły: 1–5 ustanawiają kary za fałszywe oskarżenia:

§ 1

Jeśli obywatel, obywatela oskarżył i morderstwo mu zarzucił, a nie udowodnił mu (tego), oskarżyciel zostanie zabity⁵⁹.

§ 2

Jeśli obywatel czary obywatelowi zarzucił i nie udowodnił (mu) tego, ten któremu czary zarzucono do Rzeki wejdzie w Rzece się zanurzy, jeśli Rzeka dosięgnie go oskarżyciel jego domostwo, jego zabierze;

jeśli człowieka tego Rzeka oczyści i zostanie zdrowy, ten, który czary (mu) zarzucił zostanie zabity, ten zaś którego rzeka oczyściła domostwo oskarżyciela swego zabierze.

§ 3

Jeśli obywatel podczas rozprawy sądowej z fałszywym świadectwem wystąpił, oświadczenia swego nie udowodnił, (to) jeżeli rozprawa ta była sprawą gardłową, człowiek ten zostanie zabity.

§ 4

Jeśli ze świadectwem dotyczącym zboża lub srebra wystąpił, karę rozprawy tej w całości poniesie.

Artykuł 5 staje na straży niezmienności rozstrzygnięć sądowych:

Jeśli sędzia wyrok wydał, rozstrzygnięcia dokonał, tabliczkę opieczętowaną sporządził, a następnie wyrok swój zmienił (zaś) sędziemu temu udowodni się zmianę wyroku raz wydanego, (kwotę) roszczenia, o którą w sprawie tej chodziło po dwunastokroć da i przed Zgromadzeniem z krzesła sędziowskiego usunie się go i (już) nie powróci i razem z sędziami podczas rozprawy sędziowskiej nie zasiądzie.

Artykuły: 6–11, 13–14 oraz, 21, 22, 25 ustanawiają kary za kradzież i za pomówienie o nią:

§ 6

Jeśli obywatel mienie boga lub pałacu skradł, obywatel ten zostanie zabity i ten, który rzecz skradzioną w swe ręce przyjął zostanie także zabity.

§ 7

Jeśli obywatel srebro albo złoto, albo niewolnika, albo niewolnicę, albo byka, albo owcę, albo osła, albo cokolwiek innego z rąk syna obywatela, bez świadka (legalnego) kontraktu, kupił, bądź na przechowanie przyjął, człowiek ten jest złodziejem i zostanie zabity.

§ 8

Jeśli obywatel bydło albo owcę, albo osła, albo świnie, albo barkę skradł, jeśli (było) to boga albo pałacu, po trzydziestokroć to odda, jeżeli było to muškena po dziesięciokroć to zwróci, jeśli (zaś) złodziej tego co trzeba oddać nie może, zostanie zabity.

§ 9

Jeśli obywatel, któremu cokolwiek zginęło, to coś zgubione w rękach innego obywatela pochwyił, a obywatel, w którego rękach zguba została pochwycona powiedział:

„sprzedawca sprzedał mi to, przy świadku dokonałem zakupu” natomiast właściciel zguby powiedział: „świadków znajdujących zgubę

moją przyprowadzę”, i jeśli nabywca sprzedawcę, który mu sprzedał oraz świadków przy których dokonał zakupu przyprowadzi, a także właściciel zguby, świadków znających zgubę jego przyprowadzi, sędziowie słowa ich sprawdzą i świadkowie przy których zakup został dokonany oraz świadkowie znający zgubę, to co wiedzą przed bogiem oświadczą; sprzedawca zatem jest złodziejem i zostanie zabity, właściciel zgubę swą weźmie (a) nabywca z domu sprzedawcy srebro, które zapłacił odbierze sobie.

§ 10

Jeżeli kupujący sprzedawcy, który sprzedał mu (zgubę) i świadków przy których ją zakupił nie przyprowadził, a właściciel zguby świadków znających zgubę jego przyprowadził, nabywca jest złodziejem, zostanie zabity, właściciel zguby, zgubę odbierze.

§ 11

Jeżeli właściciel zguby świadków znających zgubę jego nie przyprowadził, jest kłamcą, oszczerstwo powiedział, zostanie zabity .

§ 13

Jeżeli tego obywatela świadkowie nie są w pobliżu, sędziowie termin za sześć miesięcy wyznaczą mu, (a) jeśli przez sześć miesięcy świadków swych nie przyprowadzi, człowiek ten jest kłamcą, karę rozprawy tej w pełni poniesie.

§ 14

Jeśli obywatel małego syna obywatela ukradł, zostanie zabity.

§ 21

Jeśli obywatel (w ścianie) domu wyłom uczynił, przed wyłomem tym zabije się go i powiesi.

§ 22

Jeśli obywatel rabunku dokonał i został złapany, człowiek ten zostanie zabity.

§ 25

Jeżeli w domu obywatela pożar wybuchł (a inny) obywatel, który go ugasić przyszedł, na dobytek pana domu podniósł swój wzrok i dobytek pana domu wziął, człowiek ów w ogień ten zostanie wrzucony.

Artykuły 15,16,19 mówią o przypadkach ukrywania zbiegłych niewolników oraz udzielania im pomocy w opuszczeniu miasta:

§ 15

Jeśli obywatel niewolnikowi pałacu albo niewolnicy pałacu, albo niewolnikowi muškena, albo niewolnicy muškena przez Bramę Główną pozwolił wyjść, zostanie zabity.

§ 16

Jeśli obywatel niewolnika albo niewolnicę, zbiegłych z pałacu lub od muškena, w domu swym ukrył i na wezwanie herolda (ich) nie wydał, pan domu tego zostanie zabity.

§ 19

Jeżeli niewolnika tego⁶⁰ w domu swym zatrzymał, (zaś) później niewolnik w rękach jego zostanie pojmany, obywatel ten zostanie zabity.

Artykuł 59 karze grzywną ścięcie drzewa w cudzym sadzie:

Jeśli obywatel bez zgody właściciela sadu w sadzie obywatela drzewo ściął pół miny srebra zapłaci.

Artykuł 112 zajmuje się przypadkiem przywłaszczenia cudzego mienia:

Jeśli obywatel w podróży znajduje się i srebro, złoto (drogie) kamienie lub bagaże z rąk swych (innemu) obywatelowi do przewiezienia przekazał mu, (a) człowiek tamten wszystkiego co miał przewieźć w miejscu docelowym nie oddał i wziął (sobie), właściciel przesyłki człowiekowi temu wszystko, co miało być przewiezione udowodni, człowiek ten pięciokrotnie wszystko co zostało przekazane, właścicielowi przesyłki odda.

Artykuł 114 ustala wysokość grzywny będącej karą za bezprawne zagarnięcie zastawu:

Jeśli obywatel u obywatela zboża lub srebra już nie ma a (jednak) zastaw sobie weźmie, za zastaw każdy 1/3 miny srebra zapłaci.

Artykuł 120 omawia przypadek zagarnięcia albo nie upilnowania powierzonego zboża:

Jeśli obywatel zboże swe na składowanie w domu innego obywatela złożył i do spichlerza miało miejsce włamanie, bądź właściciel domu skład otworzył i zboże wziął lub (temu, że) zboże w domu jego zostało składowane całkiem zaprzeczył, właściciel zboża przed bogiem świadectwo złoży, (a) właściciel domu, zboże, które zabrał podwoi i właścicielowi zboża (je) odda.

Podobną sytuację opisuje artykuł 124:

Jeśli obywatel, obywatelowi srebro, złoto lub cokolwiek (innego) w obecności świadków na przechowanie dał, a (ów) wyparł się tego, człowiekowi temu zostanie to udowodnione i wszystko czego się wyparł podwoi i odda.

Artykuł 126 dotyczy bezpodstawnych żądań wypłaty odszkodowania za kradzież od władz okręgu:

Jeśli obywatelowi nic nie zginęło a „coś mi zginęło” powiedział i władze okręgu swego oskarżył, zaś, że nic mu nie zginęło władze okręgu przed bogiem wykażą mu i wszystko czego żądał podwoi i władzom okręgu swojego da.

Artykuł 127 ustanawia karę za fałszywe oskarżenia arcykapłanki *entum* lub mężatki:

Jeśli obywatel na (arcykapłankę) *entum* lub żonę obywatela palcem wskazał i oskarżenia nie dowiódł, obywatel ten przed sędziami zostanie wychłostany i połowę (głowy) jego ogoli się.

Artykuł 129 wymierza karę za cudzołóstwo:

Jeśli żona obywatela na spaniu z innym mężczyzną zostanie przyłapaną, zwiąże się ich i do wody wrzuci, jeżeli jednak mąż, żonie swęj życie daruje, także król poddanemu swemu życie daruje.

Artykuł 130 ustanawia karę za gwałt na kobiecie zamężnej, której małżeństwo nie zostało jeszcze dopełnione:

Jeśli obywatel żonę obywatela, która mężczyzny nie zaznała i w domu ojca swego mieszka zniewolił i na łonie jej przespał się i przyłapią go, człowiek ten zostanie zabity, kobieta ta zostanie uwolniona.

Artykuł 136 karze rozwiązaniem małżeństwa, obywatela, który porzucił swoje miasto:

Jeśli obywatel miasto swoje porzucił i zbiegł potem (zaś) żona jego do domu innego (mężczyzny) weszła, jeśli obywatel ten powrócił i żonę swą chciał odebrać (to) ponieważ miastem swym wzgardził i zbiegł, żona zbiegłego do męża nie powróci.

Artykuły: 154–158 dotyczą przypadków kazirodztwa:

§ 154

Jeśli obywatel z córką swą miał stosunek, człowieka tego z miasta wypędzi się.

§ 155

Jeśli obywatel dla syna swego narzeczoną wybrał i syn jego nie miał stosunku z nią, (a) on sam na łonie jej leżał i pochwyca go (na tym), człowieka tego zwiąże się i do wody wrzuci.

§ 156

Jeśli obywatel dla syna swego narzeczoną wybrał i syn jego miał stosunek z nią (a) on sam na łonie jej leżał 1/2 miny srebra zapłaci jej i wszystko co z domu ojca swego przyniosła w całości zwróci jej i wybranek jej serca będzie mógł ją poślubić.

§ 157

Jeśli obywatel po (śmierci) ojca swego na łonie matki swej prześpi się, oboje oni zostaną spaleni.

§ 158

Jeśli obywatel po (śmierci) ojca swego na łonie macochy swej, która dzieci urodziła zostanie przyłapany, człowiek ten z domu ojca swego zostanie wypędzony.

Artykuły: 192 i 193 dotyczą przypadku zaprzeczenia stosunku synostwa przez adoptowanego syna:

§ 192

Jeśli syn (dworzanina) *giršeqqum* lub syn (mniszki) *sekr(et)um* do ojca, który wychował go i matki która wychowała go powiedział: „nie jesteś ojcem moim, nie jesteś matką moją”, język jego zostanie ucięty.

§ 193

Jeśli syn (dworzanina) *giršeqqum* lub syn (mniszki) *sekr(et)um* dom ojca swego rozpoznał i ojca, który wychował go oraz matkę, która wychowała go, znienawidził i do domu ojca swego poszedł, oko wyłupią mu.

Artykuły: 195–198, 200–203, 206–214 oraz artykuł 218 ustanawiają kary za rękoczynny i uszkodzenia ciała:

§ 195

Jeśli syn ojca swego uderzył, rękę utną mu

§ 196

Jeśli obywatel oko obywatelowi⁶¹ wybił, oko wybija mu.

§ 197

Jeśli kość obywatela złamał, kość mu złamają.

§ 198

Jeśli oko muškenowi wybił lub kość muškena złamał, 1 minę srebra zapłaci.

§ 200

Jeśli obywatel ząb obywatelowi równemu sobie wybił, ząb wybija mu

§ 201

Jeżeli ząb muškena wybił, 1/3 miny srebra zapłaci

§ 202

Jeśli obywatel w policzek obywatela godniejszego niż on uderzył, na Zgromadzeniu sześćdziesiąt razy bykowcem zostanie uderzony

§ 203

Jeśli obywatel⁶² w policzek obywatela takiego jak on uderzył, 1 minę srebra zapłaci.

Artykuły 206–209 stanowią jeden ciąg logiczny:

§ 206

Jeśli obywatel obywatela w bójce uderzył i ranę mu zadał, człowiek ten przysięgnie: „Człowieka tego umyślnie nie uderzyłem” i lekarza opłaci;

§ 207

Jeżeli (zaś) od jego uderzenia zmarł, (także) przysięgnie, jeśli poszkodowany jest obywatelem, 1/2 miny srebra zapłaci.

§ 208

Jeśli poszkodowany jest muškem⁶³, 1/3 miny srebra zapłaci

Artykuły 209–214 ustanawiają kary za uderzenie kobiety ciężarnej:

§ 209

Jeśli obywatel córkę obywatela uderzył i sprawił, że płód swój poroniła, 10 szekli srebra zapłaci

§ 210

Jeśli kobieta ta zmarła, córkę jego zabija.

§ 211

Jeśli sprawił, że córka muškena (w wyniku) uderzenia płód swój poroniła, 5 szekli srebra zapłaci.

§ 212

Jeśli kobieta ta zmarła, 1/2 miny srebra zapłaci

§ 213

Jeśli niewolnicę obywatela uderzył i sprawił, że płód swój poroniła, 2 szekle srebra zapłaci

Artykuł 218 wymierza karę dla lekarza, który dokonał nieudanej operacji:

Jeśli lekarz obywatelowi operację ciężką wykonał i spowodował śmierć obywatela lub łuk brwiowy obywatela nożem z brązu otworzył i oka obywatela pozbawił, rękę utną mu.

Artykuły 226 i 227 mówią o przypadku udzielenia pomocy w usunięciu piętna niewolniczego:

§ 226

Jeśli balwierz bez zgody pana niewolnika znak niewolniczy⁶⁴ niewolnika (doń) nie należącego usunął, rękę balwierzowi temu odetną

§ 227

Jeśli obywatel balwierza nakłonił i (ten) znak niewolniczy niewolnika (doń) nie należącego usunął, obywatela tego zabije się i przy bramie jego powiesi się go; balwierz (zaś) przysięgnie: „w pełni świadomie nie usunąłem” i zostanie uwolniony

Artykuły: 229 i 230 karzą niedbalstwo murarza:

§ 229

Jeśli murarz obywatelowi dom zbudował a pracy swej (odpowiednio) nie umocnił i dom zbudowany zawalił się i spowodował śmierć właściciela domu, murarz ten zostanie zabity

§ 230

Jeżeli (zaś) spowodował śmierć syna właściciela domu, syn murarza tego zostanie zabity

Artykuł 241 ustala wysokość grzywny za bezprawne zagarnięcie zastawu:

Jeśli obywatel wołu jako zastaw zagarnął, 1/3 miny srebra zapłaci.

Artykuły: 251 i 252 nakładają grzywny na właścicieli bodliwych wołów:

§ 251

Jeśli wół obywatela jest bodliwy i że jest bodliwy władze okręgu jego (oficjalnie) powiadomiły go, a rogów jego nie przyciął, wołu swego nie spętał i wół ten syna obywatela ubódł i spowodował jego śmierć, 1/2 miny srebra da.

§ 252

jeżeli to niewolnik obywatela 1/3 miny srebra da

Artykuły 253–256 ustanawiają kary za kradzież zboża lub paszy otrzymanej z tytułu zobowiązania podjęcia się uprawy cudzego pola a także za niewywiązanie się z tego zobowiązania:

§ 253

Jeśli obywatel, obywatela, aby polem jego się zaopiekował wynajął i ziarno siewne powierzył mu, do uprawy pola kontraktem zobowiązał go, jeżeli człowiek ten nasiona lub paszę ukradł i w rękę jego zostanie to przyłapane, rękę utną mu.

§ 254

jeżeli ziarno siewne wzięł i bydło wygłodził, podwójne zboże, które otrzymał zwróci

§ 255

Jeżeli bydło obywatela w najem oddał lub nasiona skradł i na polu nic nie wyhodował, człowiekowi temu udowodni się to i w czasie żniw za (każde) 1 bur (pola) 60 gur zboża odmierzy.

§ 256

jeżeli zobowiązania swego uiszczyć nie może, po polu tym przez bydło będzie wleczone aż do spowodowania śmierci⁶⁵

Artykuły 259,260 ustanawiają odszkodowania za kradzież pługa, brony, radła:

§ 259

Jeśli obywatel pług na roli skradł, 5 szekli srebra właścicielowi pługa da

§ 260

Jeśli radło lub bronę skradł, 3 szekle srebra da

„Kodeks” Hammurabiego wprowadza po raz pierwszy znaną także z Biblii zasadę talionu zrywając z wcześniejszą zasadą rekompensat pieniężnych, a tym samym zbliża się bardziej, być może zabrzmi to paradoksalnie, do współczesnych koncepcji prawa karnego i jest w porównaniu z wcześniejszymi „kodeksami” krokiem naprzód. Współczesne prawo karne przewiduje karę grzywny czy odszkodowania wyłącznie jako karę dodatkową. Kara główna, w zamyśle, ma dotknąć bezpośrednio sprawcę, który nie może mieć możliwości uniknięcia jej dzięki wpłaceniu odpowiednio dużej sumy pieniędzy. Założenie to jest bardziej podobne do koncepcji Hammurabiego niż do koncepcji ją poprzedzających. W tym miejscu zaznaczyć należy, że podobieństwo to odnosi się nie do całej koncepcji prawa talionu ale do myśli, która legła u jej podstawy i która jest w dużej mierze zbieżna z wyżej sformułowanym postulatem. To, że myśl tę próbowano wprowadzić w życie przez zastosowanie szokującej nas dzisiaj swą surowością zasady talionu staje się zrozumiałe po przeanalizowaniu kontekstu kulturowego epoki, w której żył Hammurabi. Jej oblicze było kształtowane w dużej mierze przez Amorytów, lud dla którego proces przechodzenia z nomadycznego trybu życia na osiadły i tworzenia własnych organizacji państwowych rozpoczął się niewiele wcześniej, dla którego tradycje koczownicze, także w dziedzinie prawa zwyczajowego, były wciąż jeszcze żywe. Prawa: wendetty, talionu i odpłaty przekraczającej ramy talionu (prawdopodobnie pamięć o tej ostatniej praktyce zachowała się w Rdz 4,23–24), przekazywane w formie niepisanej, wydają się być charakterystyczne dla społeczności plemiennie-klanowych. Miały one zapewnić bezpieczeństwo członkom klanów w sytuacji nieistnienia państwa, a tym samym władzy zdolnej egzekwować jakiegokolwiek odszkodowania czy rekompensaty, w szczególności od członków innych społeczności. Hammurabi, sam będąc Amorytą układając swój „kodeks” potwierdził najprawdopodobniej w formie pisanej amoryckie prawo zwyczajowe.

Wcześniejsze „kodeksy” kierowały się zasadą pieniężnej rekompensaty, której wprowadzenie w życie było możliwe w warunkach miejskiej cywilizacji sumeroakadyjskiej. Stawiały one jednak w bardzo dobrej sytuacji ludzi bogatych, których stać było na płacenie, niejednokrotnie bardzo wysokich, grzywien i którzy nie ponosili poza tym żadnej dodatkowej kary (powyższa uwaga nie dotyczy jedynie

sprawców najcięższych przestępstw, za dokonanie których przewidziano karę śmierci). Należy przypuszczać, że ubodzy, których nie stać było na płacenie musieli także być karani w jakiś inny, zastępczy sposób, chociaż nie zachował się żaden przepis to potwierdzający. Być może pozostałością tej praktyki jest przepis 256 „kodeksu” Hammurabiego. Czy stosowano wobec nich zasadę talionu? A może odpłacano im za przestępstwo z nawiązką i dopiero zasada talionu wprowadziła tu pewne ograniczenia? Te pytania muszą na razie pozostać bez odpowiedzi.

Wydaje się, że „kodeks” Hammurabiego zmierza do wprowadzenia równości obywateli (awilów) względem prawa niezależnie od cenzusu majątkowego, mimo że o pełnej równości nie może jeszcze w tym czasie być mowy (świadczą o tym dobitnie artykuły: 202 i 256).

Według współczesnych koncepcji kara powinna spełniać rolę prewencyjną i wychowawczą. Kary ustanowione przez Hammurabiego, chyba rolę prewencyjną spełniały lepiej niż kary wcześniejsze. Niewątpliwie działały odstraszająco na potencjalnych sprawców, w przeciwieństwie do kar z poprzedniego okresu, które mogły mieć demoralizujący wpływ na bardzo bogate jednostki, ponieważ dawały im przekonanie, że dzięki zasobom majątkowym mogą nie obawiać się odpowiedzialności typowo karnej (wg. dzisiejszych pojęć). W tym świetle nie powinien dziwić fakt, że późniejsze prawodawstwo Wschodu Starożytnego podążyło drogą wytyczoną przez Hammurabiego.

Reasumując, wszystkie powstałe w interesującym nas okresie normy „prawa karne” można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej zaliczyć należy wszystkie normy kierujące się zasadą pieniężnej rekompensaty, do drugiej zasadą talionu. Prawa z pierwszej grupy zwykło się określać mianem praw sumeryjskich, antagonizując je, niejako z bardziej surowymi prawami semickimi reprezentowanymi m. in. przez „kodeks Hammurabiego”. Podziału tego nie należy traktować jako ustalonego raz na zawsze. Nie dysponujemy żadnym starosumeryjskim zbiorem praw, a tym samym nie wiemy jaka była myśl przewodnia ówczesnego prawodawstwa czy chociażby prawa zwyczajowego. Najstarszy znany nam „kodeks” sumerojęzyczny – „kodeks Ur-Nammu” powstał w okresie bardzo silnych wpływów semickich. Nie możemy wiedzieć czy kontynuuje on starosumeryjskie tradycje sprzed przeszło 200 lat, czy może bliższy jest tradycjom staroakadyjskim sprzed 100 lat. Podobnie rzecz ma się z „kodeksem” Lipit-Isztara i „kodeksem” esznuńskim. Dlatego też do tradycyjnego podziału na prawo sumeryjskie i semickie należy podchodzić z pewną ostrożnością. Najstarsze mezopotamskie „kodeksy” pozwalają nam prześledzić ewolucję prawodawstwa w jej najwcześniejszych stadiach, powolne krystalizowanie się idei równości wszystkich obywateli wobec prawa i dążenie do systematyzacji przepisów. Mimo, że do celu miała wieść jeszcze bardzo długa droga, pierwsze kroki na niej postawiono właśnie wtedy.

PRZYPISY.

- ¹ A. Tronina, *Prawo i sądownictwo* [w:] „Życie społeczne w Biblii” – Lublin 1997; tam też dalsza bibliografia.
- ² R. Westbrook, „Revue Biblique”, nr 92/1985, s. 247–264; H.P.H. Petschow, „Zeitschrift für Assyriologie”, 76/1986, s. 17–75; J. Bottero, „Anni di Scuola norm. super d. Pisa, Cl. lett e filos”, Ser III t. XII 2 1982 s. 440–444; M. Stępień, *Kodeks Hammurabiego – przekład*, Warszawa 1996, s. 59–67; C. Kunderewicz, *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1990, s. 4.
- ³ Przekład: M. Stępień, op. cit. s. 136.
- ⁴ Por. różne interpretacje tego terminu: E. Szlechter [w:] „Studia et Documenta Historiae et Iuris” [dalej cytowane: SDHI], t. XLVI, s. 451; Finkelstein [w:] „Journal of Ancient Oriental Studies” [dalej cytowane: JAOS] t. LXXXVI s. 369; A. Falkenstein, *Die neusumerischen Gerichtsurkunden*, t. I. München 1956, s. 95–97 i t. III, München 1957, s. 119; J. Klima [w:] „Archiv Orient.” [dalej cytowane: A.Or], t. XXXV, s. 125; V. Jakobson [w:] „Vestniki. Drevnej Istorii” nr 2/1968 s. 163; V. Korošec [w:] „Bibliotheca Orientalis” [dalej cytowane: Bi.Or], t. XXV, s. 287–288; H. Petschow [w:] „Zeitschrift der Sav. Stift.”, t. LXXXV; B. Landsberger, *Symbolae David*, t. II s. 57; Yaron [w:] „Rev. Hist. de Droit Franc. et Etranger”, nr 2/1985, s. 141–142; F. Yildiz [w:] „Orientalia”, t. L, s. 96; C. Kunderewicz, op.cit., s. 21.
- ⁵ J. Zabłocka, *Historia Bliskiego Wschodu w Starożytności*, Ossolineum, 1982, s. 91–104.
- ⁶ M. Stępień, op. cit., s. 38–50.
- ⁷ M. Stępień, op.cit., s. 41–42.
- ⁸ Wszystkie daty w niniejszym opracowaniu podawane są wg tzw. chronologii średniej. Na temat problemów chronologii starożytnej Mezopotamii zob.: J. Zabłocka: *Historia Bliskiego Wschodu w Starożytności*, Ossolineum 1982, s. 89–91; *Zagadnienia chronologii starożytnej Mezopotamii* [w:] *Mezopotamia – praca zbiorowa pod redakcją J. Brauna*, Warszawa PWN 1971; J. Wolski, *Problemy chronologii orientalnej w III–II tysiącleciu p.n.e.* [w:] „Archeologia” VI/1956; E. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*, London 1969; W. W. Hallo *The date of the Fara Period a Case Study in the Historiography of Early Mesopotamia* [w:] „Orientalia Nuova seria” 42/1973. Poza tym na temat datacji panowania Ur-Nammu zob. także: J.J. Finkelstein [w:] *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*³ [dalej cytowane: ANET] s. 523; E. Szlechter [w:] SDHI, t. XLVI, s. 431, t. L, s. 567; „Revue d’Assyriologie et d’Archeologie Orientale” [dalej cytowane: RA], t. XLVII, nr 1; t. XLIX, nr 4, s. 176; J. Klima [w:] A.Or., t. XXI, s. 443nn; S.N. Kramer, H. Kizlay [w:] „Orientalia”, t. XXII, s. 190 nn; t. XLIX, nr 4, s. 176; G.R. Driver, A. Scharff, A. Moortgat, *Ägypten und Vorderasien im Altertum*, München 1950, s. 272, 490; A. Pohl [w:] „Orientalia”, t. XXII f 3, s. 290 nn; W. v. Soden, *Herrscher in alten Orient*, Berlin 1954, s. 16, 47.
- ⁹ J. Gelb, *The Language of Ebla in the Light of Sources from Ebla, Mari and Babylon*, [w:] *Ebla 1975–1985; Dieci Anni di Studi linguistici e filologici a cura di L. Cagni*, Napoli 1987; P. Michalowski, *Language, Literature and Writing at Ebla* [w:] op.cit.
- ¹⁰ S.N. Kramer, *Ur-Nammu Law Code* [w:] „Orientalia”, t. XXIII, f 1 s. 40 nn.
- ¹¹ S.N. Kramer [w:] „Orientalia”, t. LII, s. 453–457.
- ¹² S.N. Kramer, *Ur-Nammu Law Code* [w:] „Orientalia”, t. XXIII, f 1, s. 40 nn. Publikacja wzbo-gacona jest komentarzami filologicznymi A. Falkensteina. Publikacje następne: S.N. Kramer [w:] „Orientalia”, t. LII, s. 454–455; E. Szlechter, *Le Code d’Ur-Nammu* [w:] SDHI t. XLI s. 431–465; W.H.Ph. Roemer, *Texte aus der Umwelt des Alten Testament*, 1981 wyd O. Kaiser; M.J. Seux, *Lois de l’Ancien Orient*, Paris 1986.
- ¹³ O.R. Gurney, S.N. Kramer [w:] „Assyriological Studies” [dalej cytowane A. S.], 16/1965 (*Studies in Honor of B. Landsberger on His Seventy-Fifth Birthday*), s. 13–20.
- ¹⁴ F. Yildiz [w:] „Orientalia”, t. L, s. 87–97.

- ¹⁵ Numeracja artykułów wg S.N Kramer, A. Falkenstein, *Ur-Nammu Law Code* [w:] „Orientalia”, t. XXIII f 1, s. 40 nn.
- ¹⁶ Numeracja artykułów wg O.R. Gurney, S.N Kramer [w:] A.S. 16/1965, s. 13–18
- ¹⁷ Numeracja artykułów wg F. Yildiz [w:] „Orientalia”, t. L, s. 87–97.
- ¹⁸ Chodzi tu o ordalia.
- ¹⁹ por. przekład E. Szelchtera [w:] *Les rois sumerienne* Rome 1983, t. 1 – *Le Code d’Ur-Nammu; Le Code d’ Lipit-Ištar* (tam też transliteracja), a także przekład polski [w:] C. Kunderewicz, *Najstarsze prawa świata*, Łódź 1990.
- ²⁰ Zob. przypis nr 18.
- ²¹ Tłumaczenie terminu d a m - g u r u š - a (czyli żona guruša) jest problematyczne z powodu trudności w zdefiniowaniu terminu g u r u š (zob. przypis 4) Tłumaczenie kobieta zamężna zostało tu przyjęte za Szelchterem (op.cit; s. 21) jako bardziej prawdopodobne w przypadku tego przepisu, gdyż sugeruje ono większą jego uniwersalność.
- ²² Tzn. o cudzołóstwo.
- ²³ Zob. przypis nr 19.
- ²⁴ Por. przekład F. Yildiz [w:] „Orientalia”, (tam też transliteracja) t. L, por. też przekład polski [w:] C. Kunderewicz, op. cit.
- ²⁵ F. Yildiz [w:] „Orientalia” ,t. L s. 95; C. Kunderewicz, op.cit., s. 20.
- ²⁶ Zob. przypis 21.
- ²⁷ Por.: E Szelchter [w:] SDHI t. XLVII, s. 263; A. Scharff, A. Moortgat, *Ägypten und Vorderasien im Altertum*, München 1950, s. 492; M. San Nicolo [w:] SDHI t. XV, s. 26; SDHI t. XVI s. 432; J.C. Miles, O.R. Gurney, op.cit., t. 1, s. 15; t. II, s. 306; R. Monier, G. Cardascia, *Histoire des Institutions et des faits sociaux*, Paris 1955; oraz przypis nr 8.
- ²⁸ H. Lutz , *Selected Babylonian Texts*, The University of Pensylwania, The University Museum Publications of the Babylonian Section 1/2 nr 100, 101, 102.
- ²⁹ A. Ungnad [w:] „Zitschr der Sav Stift” t. LXI Rom. Abt., s. 186.
- ³⁰ P. Koschaker [w:] „Zitschr der Sav Stift” t. XLI Rom Abt., s. 279 n.
- ³¹ V. Scheil [w:] RA, t.XVII, s. 35 n.
- ³² S. Langdon [w:] „Journal of the Royal Asiatic Society”, October 1920, s. 489 n.
- ³³ G. Furlani *Leggi delli Asia Anteriora Antica*, Roma 1929, s. 3 n.
- ³⁴ Wszystkie znane sobie fragmenty „kodeksu” opublikował F.R. Steele w *The Code of Lipit-Ištar* [w:] „American Journal of Archeology”, t.LII s. 425–450 plansze XXXIX–XLIV oraz w A.Or, t.XVIII, nr.1–2, s. 489–493 i plansze VII–XI s.
- ³⁵ M. Civil [w:] A.S. 16/1965 s.1–12.
- ³⁶ Zob.: F.R. Steele, [w:] A.Or., t XVIII, nr 1–2, s. 489 n.
- ³⁷ A. Bois.ier, *Babyloniaca* t. IX, s. 19.
- ³⁸ G.R Driver, J.S. Miles op.cit. t. I, s. 5–6, 17; t. II, s. 306 n; San Nicolo [w:] „Orientalia” II, t. XIX, s. 113 oraz SDHI, t XVI, s. 433.
- ³⁹ J. Nougayrol , RA, t.XLVI, s. 53 n por. także M. San Nicolo, SDHI, t XX, s. 494.
- ⁴⁰ M.Civil, op.cit., s. 4, por. także J. Klima, A.Or t.XXXV, s. 124 n.
- ⁴¹ Numeracja przepisów wg F.R Steele, op.cit., s. 425–450.
- ⁴² Zob. przypis nr 18.
- ⁴³ A.T Clay, *Miscellaneous Inscription in the Yale Babylonian Collection*, Yale Oriental Series Babylonian Texts , New Haven 1915, s. 18–25.
- ⁴⁴ Por. przekład tamże; por. także przekład polski – C. Kunderewicz, op.cit.
- ⁴⁵ Publikacja serii: B. Landsberger, *Die Serie ana ittišu, Materialien zum Sumerischen Lexicon*, Roma 1937.
- ⁴⁶ Por. przekład G.R Driver, J.S. Miles op.cit. (tam też transliteracja), t. I; por. także przekład polski – C. Kunderewicz, op.cit.
- ⁴⁷ M. Civil, AS.16/1965, s. 6 n.

- ⁴⁸ A.Goetze, *The Laws of Eshnunna Discovered at Tell Harmal* [w:] „Sumer”, t. IV (1948), s. 63–91. Drugie pełniejsze wydanie, *The Laws of Eshnunna* [w:] AASOR, t. XXXI(1956). Inne publikacje: A. Pohl, „Ortentalia”, t. XVII(1949), s. 125–130; S. Taha Baqir, „Sumer”, t. IV (1948) s. 153–173; A.Goetze, ANET¹, s. 161; F. M. Th. de Liagre Böhl, *Het akkadische Wetboek van Bilalama koning van Eshnunna* [w:] „Ex Oriente Lux” t. XI (1949–1950), s. 95–105; A.Salonen, *Teologinen Aikakuskirija* [w:] „Teolog Tiskr” t. LV (1950), s. 297–311; P Artzi, „Bull. of the Israel Explorat. Soc.”, t. XVI, nr 1–2 (1951), s. 30–37 oraz nr 3–4, s. 74 nn; V. Korošec, *Zakonik mesta Ešnunna in Lipit-Ištarev zakonik* [w:] „Dissert. Acad. Scient. et art Sloven”, t. II (1953), s. 74 nn; E. Szlechter, *Les Lois d’ Ešnunna* [w:] „Revue Internationale des Droits de l’Antique” t. XXV (1978), s. 109–219; L.A Lipin „Palest Sbor.” Nr 1/63 (1954), s. 14–58.
- ⁴⁹ F. N.H. Al Rawi, „Sumer”, t. XXXVIII, s.117–120.
- ⁵⁰ A.Goetze, *The Laws of Eshnunna Discovered at Tell Harmal* [w:] „Sumer”, t. IV (1948), s. 63–91; *The Laws of Eshnunna* [w:] AASOR, t. XXXI (1956).
- ⁵¹ Por.: E. Szlechter, *Les Lois d’ Ešnunna* [w:] RIDA t. XXV (1978) s. 5 n; A. Scharff, A. Moortgat, *Ägypten und Vorderasien im Altertum*, München 1950, s. 297, 490; Van Der Mer, *The Chronology of Ancient Asia and Egypt*; a także przypis nr 8.
- ⁵² J.C. Miles, O.R. Gurney, op.cit., s. 174; W.v. Soden, Bi.Or, t. XIII, nr 1–2 s. 32; J. Klima, A.Or., t. XIX, nr1–2, s. 42
- ⁵³ Por. przekład A.Goetze w *The Laws of Eshnunna* [w:] „The Annual of the American Schools of Oriental Research” t. XXXI (1956) (tam też transliteracja; por. także przekład polski – C. Kunderewicz, op.cit.
- ⁵⁴ Inna możliwość tłumaczenia: *spowodował śmierć obywatela*.
- ⁵⁵ Por. przypis nr 8.
- ⁵⁶ J.V. Scheil, *Code des lois (Droit Privé) de Hammurabi roi de Babylone vers l’an 2000 avant Jesus Christ 1902*
- ⁵⁷ Publikacje najnowsze: M. Stępień – op. cit; R. Borger, H. Lutzman, W.H.P Römer, E. von Schuler, *Rechtbücher* [w:] *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*, Band I, Gütersloh 1982; J. Klima, *Nejšterši zakony lidstva. Chamurapi a jeho předchůdci*, Praha 1979; E. Szlechter, *Le Code de Hammurapi*, t.I–II [w:] SDHI 40/1974; A. Finet, *Le code de Hammurapi*, Paris 1973; tam też dalsza bibliografia. Ostatnia autografia tekstu: E. Bergmann, *Codex Hammurabi. Textus Primigenius*, ed 3, Roma 1953.
- ⁵⁸ Podział dokonany przez Scheila (op. cit.).
- ⁵⁹ Por. przekład M. Stępnia – op. cit. (transliteracja: E. Szlechter, *Le Code Hammurapi* t. I–II [w:] SDH 40/1974
- ⁶⁰ Paragraf ten jest kontynuacją paragrafów poprzednich:
- § 17
Jeśli obywatel niewolnika albo niewolnicę zbiegłych, w stepie pochwytił i panu niewolnika odda go (ją), dwa szekle srebra pan niewolnika da jemu;
- § 18
jeżeli niewolnik ten pana swego nie wymieni, do pałacu przyprowadzi go, sprawa jego zostanie zbadana i panu jego zostanie on zwrócony;
- ⁶¹ Możliwe też tłumaczenie dosłowne: *synowi obywatela*.
- ⁶² Możliwe też tłumaczenie dosłowne: *syn obywatela w policzek syna obywatela*.
- ⁶³ Możliwe tłumaczenie dosłowne: *synem muškena*.
- ⁶⁴ Bliżej nieokreślone piętno. Być może jakiś rodzaj fryzury.
- ⁶⁵ Tłumaczenie niepewne, przyjęte tu za M.Stępnem (op.cit., s 131).

ANEKS

**Miary i wagi używane w starożytnej Mezopotamii
oraz ceny niektórych produktów oraz wysokości wynagrodzeń
w okresie starobabilońskim**

Miary długości:

akad.:	sum.:	translacja:	odpowiednik w centymetrach i metrach:
<i>uttetum</i>	š e	ziarno	ok. 0,278 cm
<i>ubanum</i>	š u. s i	palec	ok. 1,666 cm
<i>šizum</i>	š u. d u3. a	1/3 łokcia	ok. 16,66 cm
<i>utum</i>	z i p a h	pół łokcia	ok. 25 cm
<i>ammatum</i>	k u š3	łokieć	ok. 50 cm
<i>nikkassum</i>		pół trzciny	ok. 1,5 m
<i>qanum</i>	g i	trzcina	ok. 3 m
<i>ninanum</i>	n i n d a n	drag	ok. 6 m
<i>suppum</i>		pół liny	ok. 30 m
<i>ašlum</i>	e š e2	lina	ok. 60 m
	U Š	–	360 m
<i>berum</i>	d a n n a	odległość pokonywana w dwie godziny – „mila”	ok. 10800 m

Zależności pomiędzy podanymi miarami długości:

$1 \text{ berum} = 30 \text{ U Š} = 180 \text{ ašlum} = 360 \text{ suppum} = 1800 \text{ nindanum} = 3600 \text{ qanum} = 72000 = \text{nikkasum} = 21600 \text{ ammatum} = 43200 \text{ utum} = 634800 \text{ šizum} = 6348000 \text{ ubanum} = 38088100 \text{ uttetum}$

Miary powierzchni:

akad.:	sum.:	translacja:	odpowiednik w m ² :
<i>uttetum</i>	š e	ziarno	ok. 353/108000
<i>šiqlum sahrum</i>	g i n2 . t u	mały szekel	ok. 353/36000
<i>manum sahrum</i>	m a n a . t u	mała mina	ok. 353/1800
<i>šiqlum</i>	g i n2	szekel	ok. 353/600
<i>mušarum</i>	s a r	ogród	ok. 35,3
<i>ubum</i>	u b u	pół pola	ok. 1765
<i>ikum</i>	i k u	pole	ok. 3530

eblum	e š e	lina	ok. 21173
burum	b u r ₃	„łan”	ok. 63520

Zależności pomiędzy podanymi miarami powierzchni:

$$1 \text{ burum} = 3 \text{ eblum} = 18 \text{ ikum} = 900 \text{ ubum} = 1800 \text{ mušarum} = 108000 \text{ šiqlum} \\ = 324000 \text{ manum sahrum} = 6480000 \text{ šiqlum sahrum} = 19440000 \text{ uttetum}$$

Miary pojemności:

akad.:	sum.:	translacja:	odpowiednik w litrach:
<i>qu, qa</i>	s i l l a ₃	dzban	ok. 0,842
<i>sutum</i>	b a n	miarka	ok. 8,42
<i>parsiktum</i>	P I, b a r i g a	kosz	ok.50,52
<i>kur</i>	g u r	„korzec”	ok.252,6

Zależności pomiędzy podanymi miarami powierzchni:

$$1 \text{ kur} = 5 \text{ parsiktum} = 30 \text{ sutum} = 300 \text{ qa}$$

Jednostki wagi:

akad.:	sum.:	translacja:	odpowiednik w g i kg:
<i>uttetum</i>	š e	ziarno	ok. 0,0463 gt
<i>šiqlum</i>	g i n ₂	szekel	ok. 8,4 g
<i>manum</i>	m a. n a	mina	ok. 0,5 kg
<i>biltum</i>	g u n ₂	talent	ok. 30 kg

Zależności pomiędzy podanymi jednostkami wagi:

$$1 \text{ biltum} = 60 \text{ manum} = 3600 \text{ šiqlum} = 648000 \text{ uttetum}$$

Fragmety „kodeksu” z Eszunnuy ustanawiające wysokości wynagrodzeń i ceny niektórych produktów:

Art 1

1 g u r jęczmienia za 1 szekel srebra; 3 *qa* najlepszego oleju za 1 szekel srebra; 12 *qa* oleju sezamowego za 1 szekel srebra; ;15 *qa* smalcu za 1 szekel srebra; 40 *qa* nafty za 1 szekel srebra; 6 min wełny za jeden szekel srebra; 2 g u r soli za 1 szekel srebra; 1 g u r (?) ługu za jeden szekel srebra; 3 miny miedzi za 1 szekel srebra; 2 miny oczyszczonej miedzi za jeden szekel srebra;

Art. 3

Zapłatą za najem wozu wraz z wołami i jego woźnicą jest 100 *qa* jęczmienia; jeżeli srebrem – 1/3 szekla. Będzie on (woźnica) kierował nim przez cały dzień

Art.4

Zapłatą za najem łodzi jest 2 *qa* (jęczmienia) za 1 *g u r* (wyporności); wynagrodzeniem żeglarza jest 11 *qa* (jęczmienia). Będzie on nią kierował przez cały dzień.

Art. 7

Wynagrodzeniem zniwiarza jest 20 *qa* jęczmienia; jeśli srebrem 12 *š e*.

Art. 8

Wynagrodzeniem czyszczącego ziarno jest 10 *qa* jęczmienia.

Art.9

(...) 15*qa* jest zapłatą żeńca; przydział jęczmienia, oleju i odzieży ulega zwrotowi.

Art. 11

Wynagrodzeniem najemnika jest 1 szekel srebra; 60 *qa* jest jego prowiantem;. Będzie on pracował 1 miesiąc.

Art. 14

Wynagrodzeniem agenta handlowego, jeśli przyniesie 5 szekli srebra, jest jeden szekel; jeśli przyniesie 10 szekli srebra jego wynagrodzeniem jest 2 szekle

Fragmenty „kodeksu” Hammurabiego ustanawiające wysokości niektórych wynagrodzeń:

§ 271

Jeśli obywatel bydło, wóz długi i woźnicę do niego najął, za 1 dzień 3 *P I* ziarna da

§ 273

Jeśli obywatel pracownika najemnego najął, od początku roku aż do piątego miesiąca, 6 *š e* srebra na jeden dzień da, (a) od szóstego miesiąca aż do końca roku, 5 ziaren srebra na 1 dzień da.

§ 274

Jeśli obywatel rzemieślnika chce nająć (to jako):
zapłatę [(dla) folusznika] 5 *š e* srebra,
zapłatę (dla) [tkacza wełny] 5 *š e* srebra,
zapłatę (dla) tkacza płótna 5 *š e* srebra,
[zapłatę (dla)] producenta pieczęci 5 *š e* srebra,
[zapłatę (dla)] producenta luków 5 *š e* srebra,

[zapłatę (dla)] kowala 5 š e srebra,
 [zapłatę (dla)] cieśli 5 š e srebra,
 zapłatę (dla) garbarza 5 š e srebra,
 zapłatę (dla) „trzciniarza” 5 š e srebra,
 zapłatę (dla) murarza 5 š e srebra,
 na 1 dzień da

§ 275

Jeśli obywatel (barkę) płynącą pod prąd najał, na jeden dzień 3 š e srebra zapłaty za nią.

§ 276

Jeśli obywatel (barkę) płynącą z prądem najał 2,5 š e srebra zapłaty za nią na jeden dzień da.

§ 277

Jeśli obywatel barkę (o wyporności) 60 g u r najał, na jeden dzień 1/6 (szekla srebra) zapłaty za nią da.

The regulations of the oldest Mesopotamian's law "codes" which established penalties for the free men

SUMMARY

The article is engaged in regulations of the oldest Mesopotamian's law "codes" ("codes" of Ur-Nammu, Lipit-Ištar and Hammurabi; moreover "code" from Eshunna and fragments of the unknown Mesopotamian law "codes") which established penalties for free men. In author's opinion constitution of the talion's principle by Hammurabi was more progressive then older financial compensation's principle. He suggests that money's compensation's principle discriminated the poor who were not able to pay. Despite we Haven't any proves, they probably had to be punished in different way (perhaps according to the talion's principle). In other hand very rich men who didn't affraid the fines could feel theirselves safely (if not related only authors of the heaviest crimes who were threatened by total punishment). Author also takes into consideration that both conceptions: the financial compensation's principle and the talion's principle were connected with cultural traditions and mode of life of communities which invited them. The first conception was probably characteristic for municipal Mesopotamian civilization of third millenium B.C., the second one was typical as we suppose for Old-Babylonian Period, face of which was, in great measure, shaped by Amorites who in that time and not long earlier began changing their mode of life from nomadic to settled.

Autographs

IM 51059

III

20

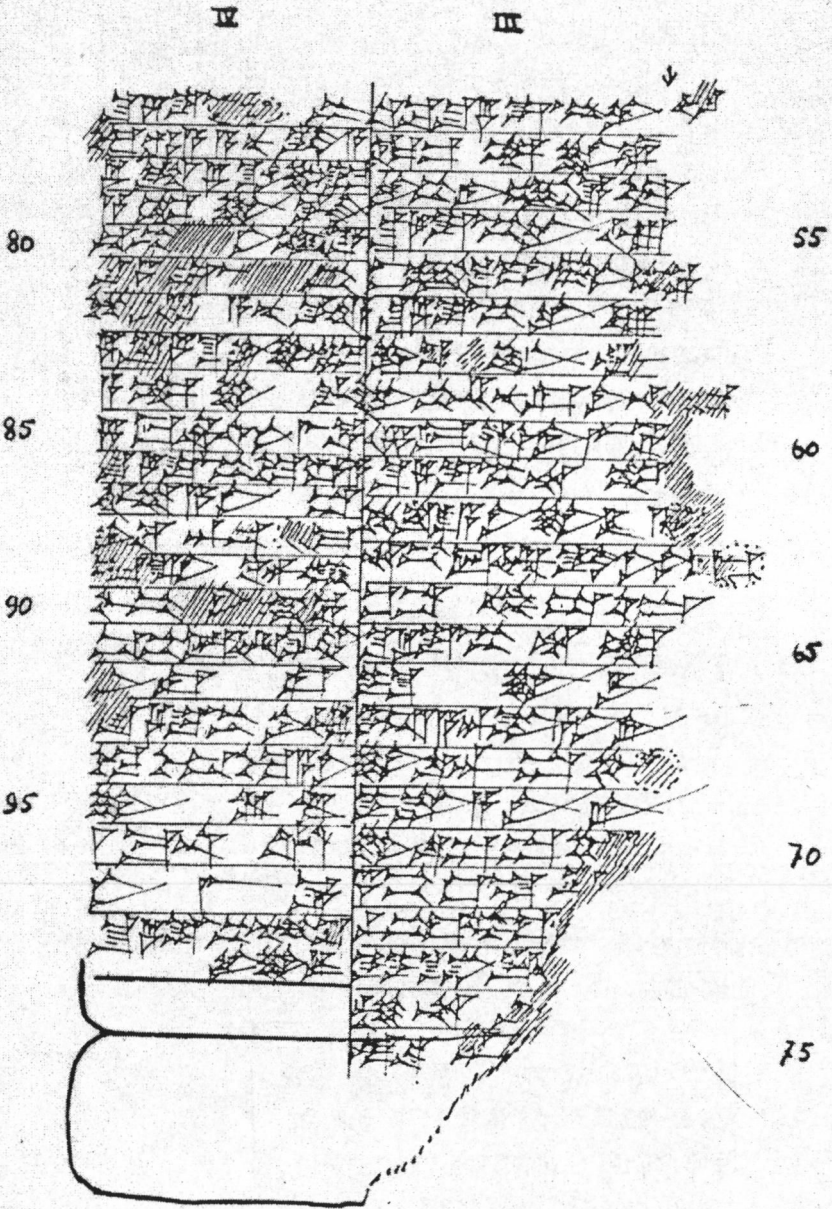
25

30

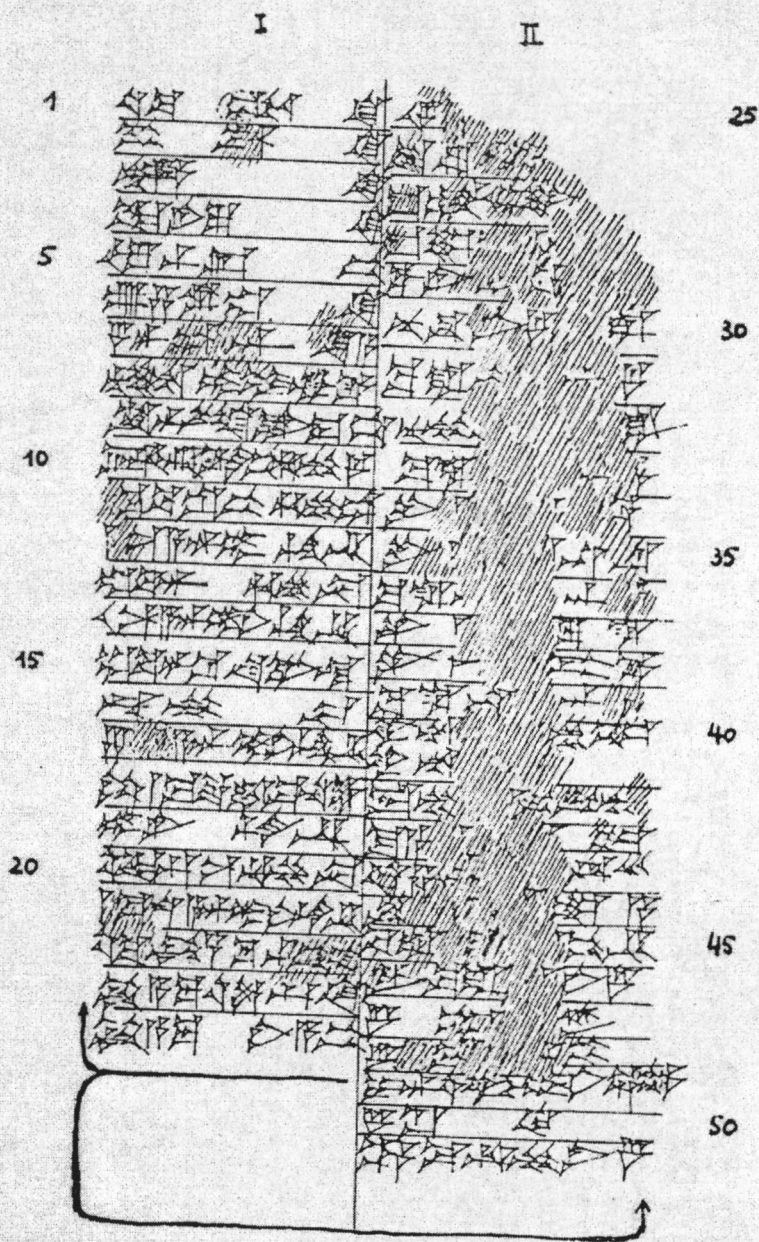
35

40

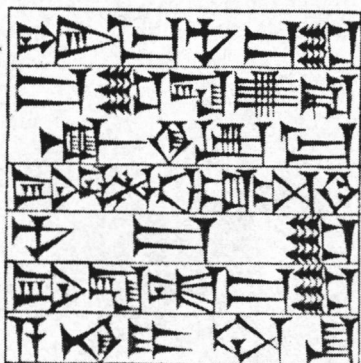
Fragment kodeksu z Eshnunna

Tabliczka Si 277 Kodeksu Ur-Nammu

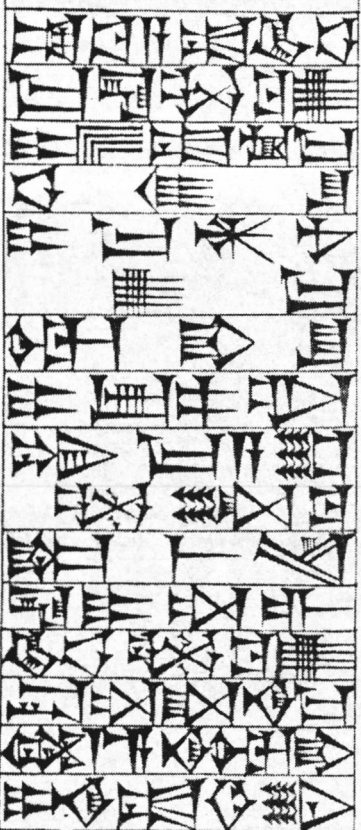

Tabliczka Si 277 Kodeksu Ur-Nammu

Col.
XVI.

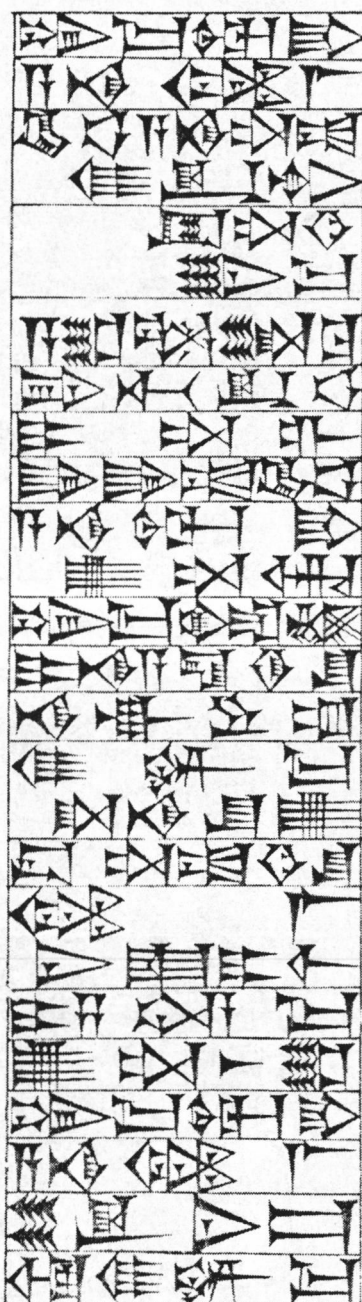
75

COLUMN XVII.

5

10

15

20

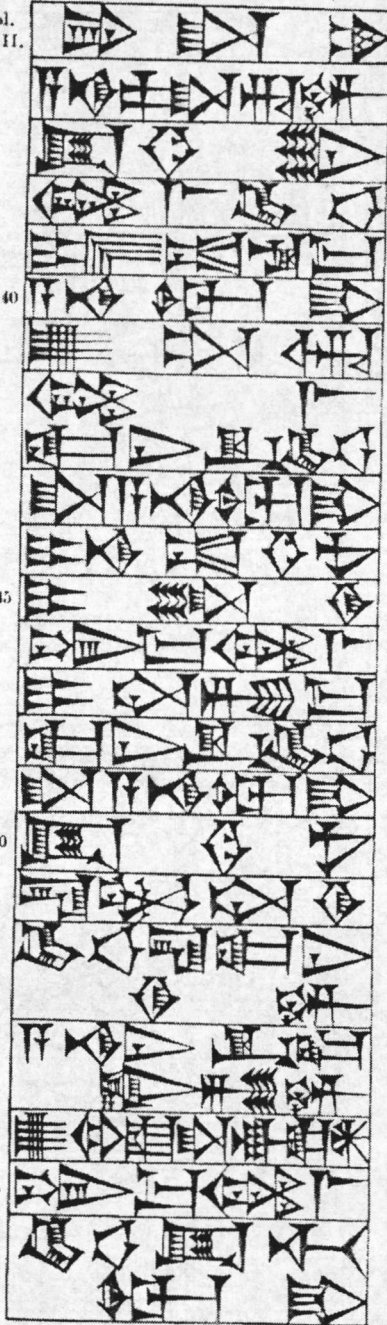
25

30

35

Fragmenty Kodeksu Hammurabiego zawierające paragrafy ustanawiające kary za uszkodzenie ciała. Plansze XXXVI-XXXIX.

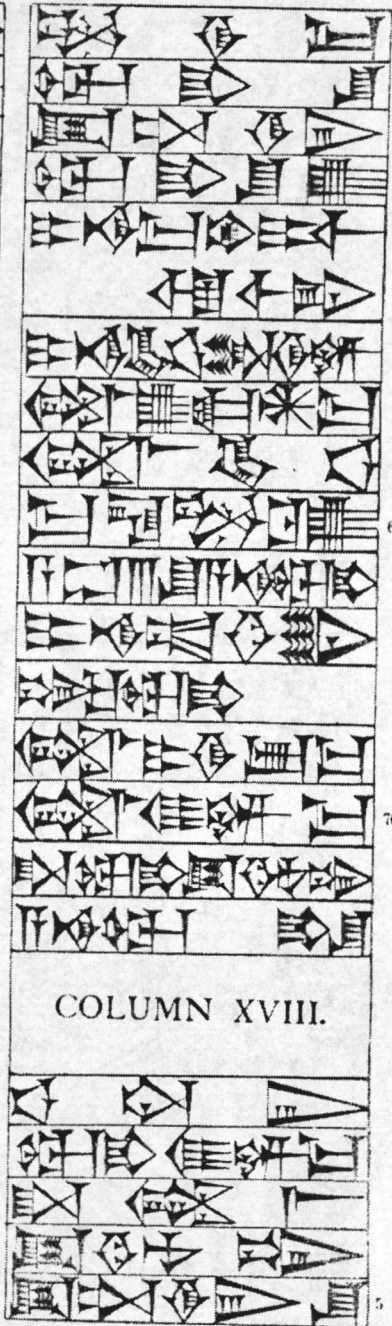
Col.
XVII.

45

50

55

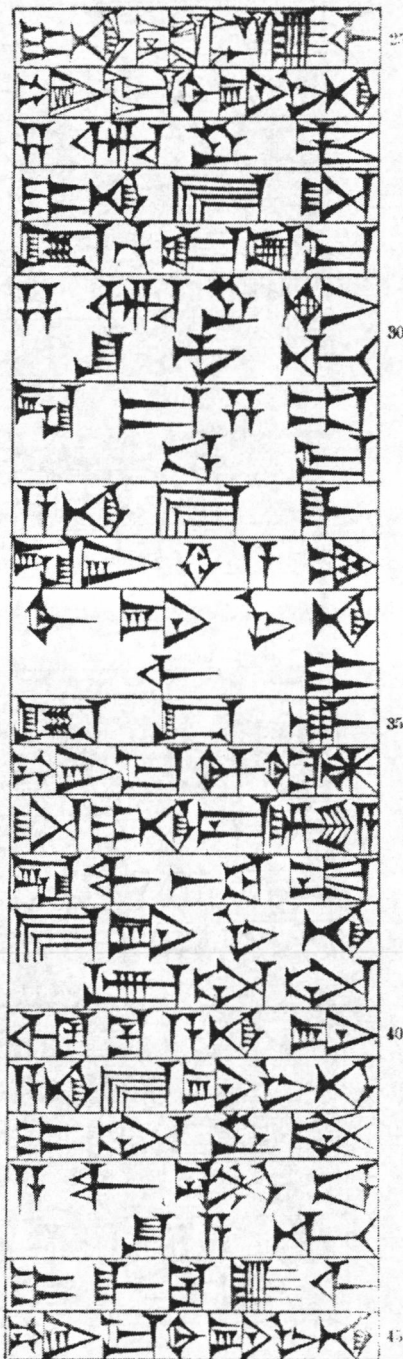
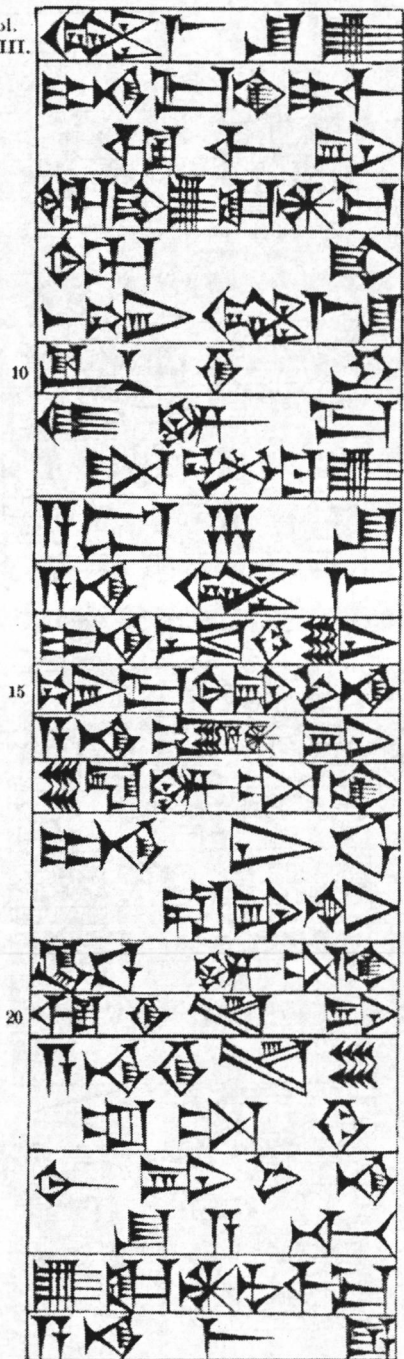
60

65

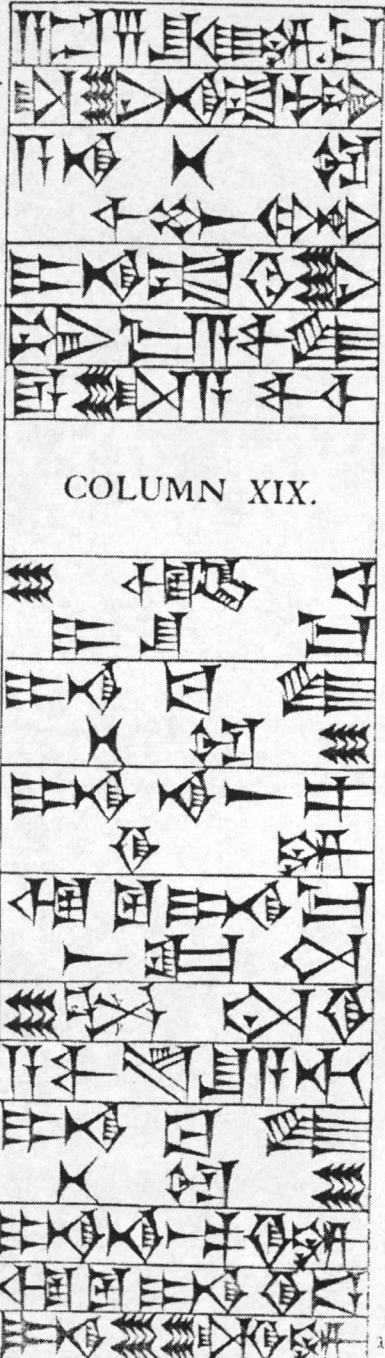
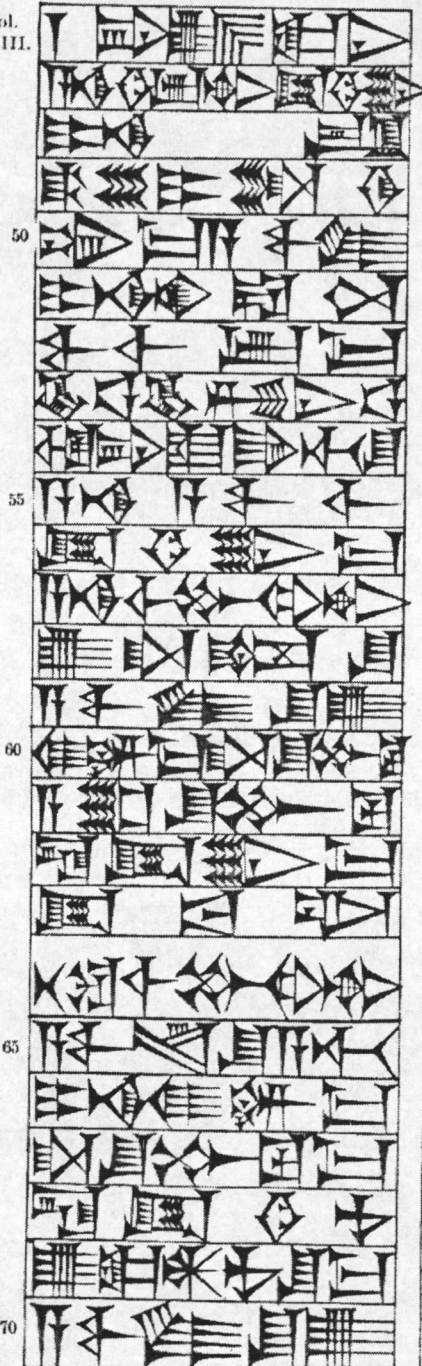
70

75

Col.
XVIII.

Col.
XVIII.

COLUMN XIX.